

О нормативној лингвистици // Зборник Института за српски језик САНУ:Посвећено др Драгу Ћупићу поводом 75-годишњице рођења – Београд, 2008, I, стр. 445-459.

Предраг Пипер

О НОРМАТИВНОЈ ЛИНГВИСТИЦИ¹

Чланак има за предмет неке од кључних елемената дискурса нормативне лингвистике: комуникативне улоге „кодификатора“, „едукатора“, и „реализатора“, као и квалификаторе оцене степена нормативне исправности исказа, однос између нормативне, проскриптивне и проспективне лингвистике.

Кључне речи: нормативна лингвистика, проскриптивна лингвистика, проспективна лингвистика, дискурс, српски језик, комуникативне улоге, квалитет нормативних решења, нормативни квалификатори, оптимални степен кодификованости књижевног језика

1. Као што сваки исказ припада одређеном дискурсу, који обухвата елементе говорне ситуације (учесници у говорној ситуацији, време, место, тема, медиј, заједничка знања, говорне максиме итд.) без којих се тај исказ не би могао остварити, или би био комуникативно неуспешан, тако је и са лингвистичким исказима, а у оквиру њих са исказима који припадају области нормативне лингвистике као лингвистике са примарно проскриптивним усмерењем, које поред одређивања шта се у неком књижевном језику оцењује као правилно, препоручљиво, боље, допуштено итд., подразумева и проучавање историје, типологије и теорије књижевнојезичке норме, чему припада и питање о дискурсу лингвистичких исказа нормативне оријентације.

У складу с термилошком традицијом која постоји као једина или доминантна у свим словенским језицима, а није прекинута ни у српском језику термин *књижевни језик* овде се користи у значењу ширем од значења израза *језик књижевности*, а блиском ако не и идентичном значењу термина *стандардни језик* (Пипер 2005: 60-73), а о језичкој норми овде се не говори као о језичком узусу, који је присутан у сваком језику независно од степена њихове књижевнојезичке развијености, него као о кодификованом узусу, односно као о оним особинама неког језика које меродавне институције или појединци уводе као прописани, односно друштвено прихватљиви облик понашања на том језику.

Једна од главних особина цивилизација, како старих тако и савремених, јесте њихова експлицитна уређеност, пре свега у урбанистичкој (одн. просторној), правној и верској сфери, а затим и у осталим областима, од којих је језичка област једна од важнијих. Као што степен развоја неке цивилизације може бити мањи или већи, тако и степен експлицитне уређености неке области друштвеног живота може бити мањи или већи. Зато се у цивилизованим државама знало, а тако је и данас, којим се језиком или језицима говори на двору, у администрацији, у војсци, на суду, у храму итд., којим се писмом или писмима може писати да би се у тој средини то сматрало друштвено прихватљивим, које речи се смеју, а које се не смеју употребљавати итд. Упоредо с развојем и

¹ У основи овог рада је текст уводног предавања које је аутор одржао на Семинару језичке културе Задужбине Илије Коларца 8. маја 2008.

друштва и лингвистике ширила се и сфера проскриптивности, а кристалисао се и постајао садржајно богатији и појам проскриптивности као један од предмета проучавања у науци о језику.

Проскриптивна пракса је претходила одговарајућој теорији (најстарије познате граматике, нпр. санскрита, грчког или латинског језика, биле су истовремено и дескриптивне и проскриптивне), а и данас је примењена нормативна лингвистика развијенија од теоријске нормативне лингвистике. Овде, разуме се, нема места да се подробно претресу сва важнија теоријска питања нормативне лингвистике, али постоји добра прилика да се у складу с научним интересовањима др Драга Ћупића, којем је овај зборник и овај рад у њему посвећен, а која су знатним делом обухватала и питања нормативне лингвистике,² пажња усмери на неколико најважнијих питања из те области.

2. О месту нормативне лингвистике у укупним лингвистичким истраживањима у некој научној средини говори, донекле посредно, и чињеница да су се многи од водећих лингвиста, руководиоци научних пројеката и лингвистичких институција у различитим срединама бавили и да се баве нормативном лингвистиком, као у српској лингвистици А. Белић, М. Стевановић, П. Ивић, М. Пешикан, И. Клајн, Д. Ћупић, С. Танасић и др.; у руској лингвистици В. В. Виноградов, у пољској В. Дорошевски, у чешкој Ф. Данеш, Ј. Паневова итд.

С друге стране, о томе да је нормативна лингвистика у савременом смислу речи релативно новија међу посебним лингвистикама, и да је и даље развијенији онај њен део који припада примењеној лингвистици него што је то случај са теоријским делом нормативне лингвистике, говори чињеница да чак ни њен назив нема шире прихваћен облик јер се поред терминолошког израза *нормативна лингвистика* говори и о проскриптивној или прескриптивној лингвистици, док се чешће од општег назива користе мање или устаљени терминолошки изрази за поједине дисциплине нормативне лингвистике (схваћене као *ортологија*, в. Бенсон 1961: 264): *правопис // ортографија, ортоепија, нормативна граматика* (нпр. Шведова, БСЕ), *нормативна стилистика* (нпр. Томашевски 1983: 8), понекад и *нормативна лексикологија* (нпр. Гвоздев 2008: § 3), а ређе *нормативна лексикографија* иако већина једнојезичких речника књижевних језика има не само дескриптивну, него и нормативну функцију, а постоје и многобројни нормативни речници који се називају језичким саветницима, приручницима, поучницима или имаје неке друге описне називе.

Претежно примењена усмереност нормативне лингвистике води њеном непотребном поистовећивању са њој предметно блиском лингвистиком језичке културе, која такође има свој теоријски и примењени део (Николић 2008), а чији предмет чини проучавање језичких облика и функција као израза националне културе и као израза понашања које подлеже вредновању са становишта његове културне и, уже, књижевнојезичке, однегованости као и стручном усмеравању и обликовању.

3. Говорни представници српског језика, а слично је и са другим језицима, поред других ставова које имају о језику (ставова као социолингвистичке категорије, енгл. *attitude*), имају широку скалу ставова о књижевнојезичкој норми, од игнорисања норме, или спонтаног

² Вид.: Ћупић, Фекете, Терзић 1996; Ћупић, Фекете, Терзић 2002; Фекете, Ћупић, Терзић 2005; за више библиографских података в. Аранитовић 2003.

прилагођавања свог комуникативног понашања језичком узусу средине у којој се крећу, до жеље да добију од меродавних стручњака исцрпан и прецизан попис онога што је у српском језику правилно или неправилно, без изостављања, ублажавања, допуштања двеју могућности и сл. Формирање става о језичкој норми вероватно је одређено и типом личности (нпр. ригидније или флексибилније), али свакако и степеном лингвистичког образовања и упућености говорника у основни појмовни систем теоријске и примењене нормативне лингвистике. С обзиром на то, прилично је очигледно да је један од важних и трајних задатака нормативне лингвистике едуковање говорних представника датог језика о томе шта је нормативна лингвистика и какво је њихово место у дискурсу нормативне лингвистике.

4. Као у сваком другом дискурсу и у дискурсу нормативне лингвистике постоје учесници са специфичним комуникативним улогама. То се обично подразумева као нешто прилично јасно, али од подразумевања до неразумевања понекад није велика разлика, због чега је добро бити и у томе изричит и тежити тачности.

У дискурсу нормативне лингвистике у средиштву пажње су по правилу они који учествују у одређивању књижевнојезичке норме, односно у њеном мењању. То су лингвистичке институције и стручњаци, чија су имена углавном позната широј јавности заинтересованој за питања књижевнојезичке норме.³ За разлику од њих, који су често и без своје жеље и воље повремено под рефлекторима јавности, у сенци, прилично неоправдано, остају многи од којих зависи однос између нормативне лингвистике и реалне говорне праксе на неком језику.

Говорећи одређеније, може се рећи да су за квалитет књижевнојезичке норме важни и „кодификатори“, и „едукатори“, и „реализатори“, као и њихова стална пуна свест о својим комплементарним улогама у дискурсу нормативне лингвистике. Те улоге, овде начелно раздвојене условним терминолошким ознакама, у реалности не морају бити раздвојене. Неко ко као „кодификатор“ учествује у доношењу извесне одлуке из области нормативне лингвистике, свакако је и примењује у свом говору, као „реализатор“, а поучавајући или исправљајући млађе од себе, нпр. као наставник или као родитељ, узима на себе и улогу „едукатора“. Другим речима, у односу према књижевнојезичкој норми сви говорни представници неког језика су бољи или гори (свесни или несвесни) „реализатори“, већина од њих се повремено појави и у улози „едукатора“, а само доста узак круг говорника повремено има и улогу „кодификатора“, тачније учествује у доношењу неке нормативне одлуке. „Кодификатори“ се доношењем нормативних решења обраћају свим „реализаторима“, од којих се очекује да та решења примењују, а „едукатори“ се такође обраћају „реализаторима“ с циљем да им нормативна решења приближе и да побољшају њихову примену у говорној пракси.

Експлицитно разликовање те три улоге у дискурсу нормативне лингвистике важно је због тога што омогућује јасније разграничавање њихових комплементарних функција и лакше усредсређивање на њихов појмовни садржај у нормативној лингвистици и у животу књижевнојезичке норме.

³ Посматрана из социолингвистичког угла, нормативна лингвистика је највећим делом у сфери планирања језика схваћеног као планирање језичког корпуса (Радовановић 2004: 39).

Брига о књижевнојезичкој норми се, по правилу, препушта стручњацима. Мање или више прећутно они који су позвани да учествују у доношењу, допуњавању и дорађивању књижевнојезичке норме сматрају се и најодговорнијим, ако не и једино одговорним за њен квалитет. Ту је пожељно, прво, начелно разликовати оне који иницирају решавање неког нормативног питања, од оних који предлажу или прописују решења (тј. „иницијаторе“ од „кодификатора“), и, друго, разликовати квалитет нормативних решења која дају лингвистички „кодификатори“, од квалитета нормативне едукације, као примене онога што се прописује, и најзад квалитета нормативне праксе.

5. Када је реч о првом, иако нормативна решења по правилу и иницирају и разрађују, и финализују најмеродавнији лингвистички стручњаци и колективи, иницијатор може бити било који говорни представник заинтересован за унапређивање књижевнојезичке норме и говорне културе, па се аутори чланака о различитим питањима говорне културе често захваљују читаоцима њихових рубрика, чланака и књига на добро уоченом проблему и умесно постављеном питању. У новинским рубрикама типа „писма читалаца“ често се објављују чланци с различитим питањима у вези са књижевнојезичком нормом. Иако су питања или решења која се предлажу у тим рубрикама понекад наивна или нестручна, сама чињеница да се за квалитет књижевнојезичке норме интересују и они који нису лингвисти представља појаву која заслужује пуну подршку и коју треба неговати и правилно усмеравати. Дакле, процес доношења одлука које се тичу књижевнојезичке норме није у свим својим сегментима искључиво у домену надлежности лингвистичких стручњака, а што буде виши ниво лингвистичке културе свих говорних представника неког језика, биће и виши квалитет питања која се постављају у вези са језичком нормом и квалитет ставова о норми.

6. Када је реч о другом, од начелног је значаја разликовање квалитета нормативних препорука захтева, допуштања, забрана и сл. које дају лингвистички „кодификатори“, од квалитета примене онога што се прописује, јер то омогућује да се у сваком поједином случају утврди да ли узрок евентуалном незадовољству квалитетом говорне културе више треба тражити у недовољно доброј нормираности књижевног језика или у нечем другом, нпр. у одсуству довољно добре едукације говорника датог језика (на свим нивоима и у свим облицима образовања), у одсуству квалитетних и доступних приручника, у одсуству довољно изражене жеље и воље да се књижевнојезичка норма сазна, усвоји и примени, у одсуству шире друштвене подршке нормативној лингвистици итд.

Другим речима, стални задатак нормативне лингвистике јесте и критички преглед стања у датој области (Клајн 2003), како на нивоу квалитета нормативних захтева, тако и на нивоу њихове примене (кадрови, уџбеници, приручници, специјални курсеви за усавршавање говорне културе итд.), и предлагање решења за побољшања и на првом и на другом плану. Да би то оптимално функционисало потребно би било имати стручњаке који виде бављење нормативном лингвистиком (теоријском и/или практичном) као ужу област својих интересовања у дужем периоду и који су институционално повезани. То је карактеристично за земље које имају дугорочну стратегију научног и културног развоја, чији је део и развој нормативне лингвистике. Без такве стратегије ти послови су мање или више препуштени случајности и импровизацији, што ређе доноси добре и трајне резултате.

Одсуство дугорочног планирања и добро организованог рада отвара простор мишљењима да квалитет говорне норме зависи пре свега од „кодификатора“, што је један од појавних облика ширег друштвеног феномена чекања да се проблеми реше „одозго“, што може бити покриће за одсуство иницијативности, инвентивности, професионалности или елементарне добре воље.

7. Други поменути сегмент дискурса говорне културе чине они који су овде названи „едукатори“. Тај назив је донекле услован јер едуковање није њихова једина улога у дискурсу примењене нормативне лингвистике иако јесте основна или једна од основних улога. Као посредници између оних који доносе нормативне одлуке и оних који их примењују „едукатори“ имају задатак да шире и имплементирају нормативистичка решења, што поред едукације у ужем смислу речи обухвата и предвиђање и анализу грешака, њихово исправљање, објашњавање и предупредивање предавањима или обезбеђивањем стручне литературе типа језичких саветника и приручника, одговарајућих рубрика у новинама и сл. Брига о настави књижевнојезичке норме обично се види као један од главних задатака наставника оног језика који је у датој средини матерњи језик за већину говорника, што је, разуме се, углавном тачно, али је редуковање носилаца улоге „едукатора“ само на ту врсту стручњака неоправдано, па чак и штетно, ако се жели да неговање књижевнојезичке норме буде улога коју на себе узимају више или мање сви образовани људи у свакој прикладној прилици када могу да пренесу другоме знање које имају о неком питању књижевнојезичке норме, дакле не само наставници, него и родитељи у односу на децу, старији у односу на млађе итд.

Као у другим ситуацијама едуковања, и у тој области примене нормативне лингвистике едуковање подразумева не само обавештавање него и проверавање и исправљање. Поред наставника језика, али и наставника других предмета, едуковање у области нормативне лингвистике јесте и у домену рада лектора, редактора, уредника и представника сродних професија, који би требало да имају пуну свест о томе да њихов задатак није само да исправљају грешке него и да едукују, тј. да, ако треба, објасне због чега се нешто квалификује као нарушавање књижевнојезичке норме, али да према потреби поуче и у ширем смислу: о томе шта је нормативна лингвистика и у чему је значај књижевнојезичке норме, што се такође сувише често препушта подразумевању. За постизање циљева примењене нормативне лингвистике битно је виšekратно наглашавати да од стабилности књижевнојезичке норме у доброј мери зависи стабилност књижевног језика, као што од стабилности књижевног језика доста зависи стабилност националне културе, и као што у крајњој линији од стабилности националне културе доста зависи укупна друштвена стабилност у неком друштву. Наравно, овде се мисли на „еластичну стабилност“ језика (како је то још у првом периоду рада Прашког лингвистичког круга формулисао В. Матезијус), а не на стабилност која би спутавала развој језика и динамику његовог функционисања.

У групу задатака нормативне лингвистике везаних за њене едукативне циљеве иде и организовање у образовном систему таквог смера наставе језика који би водио формирању оптималног профила лектора (и других сродних стручњака) као лингвисте специјализованог за примењену нормативну лингвистику који зна описну лингвистику датог језика и стално допуњује та своја знања, који зна нормативистичку литературу и активно је користи; који зна спорна и нерешена питања нормативистике; који зна где се обично греша са

становишта језичке норме (и предвиђа могуће грешке); који добро влада скалом степена нормативне исправности, и теоријски и практично; који уме да пружи примерено нормативно објашњење и поуку када је то потребно, који поуздано препознаје функционално стилске и жанровске особине текста, и који препознаје и поштује лични стил аутора текста, тј. који у извесном смислу личи на лекара опште праксе – као практичар, који има знања о целини проблематике, бави се дијагностиковањем, лечењем, едуковањем и превентивом.

То је, наравно, повезано са јачањем институционалне основе нормативне лингвистике путем формирања одговарајућих студијских група и програма,⁴ истраживачких одељења,⁵ научних пројеката,⁶ одбора, комисија, семинара и других стручних и научних скупова. У српској лингвистици најважнији корак у том правцу учињен је формирањем Одбора за стандардизацију српског језика (1997), на чију је иницијативу Задужбина Илије Коларца установила годишње семинаре из језичке културе, на којима су предавачи професори Универзитета у Београду и Универзитета у Новом Саду као и други стручњаци у области српске нормативне лингвистике.

8. Најзад, у дискурсу нормативне лингвистике најбројнији су они који имају улогу „реализатора“, тј. који прописану књижевнојезичку норму свакодневно примењују. Они би морали бити циљна група којој би нормативна лингвистика посвећивала посебну пажњу како не би били препуштени улози „реализатора“ у најужем смислу речи него да би с пуном свешћу о значају заједничког неговања књижевног језика радили на самоедуковању, едуковању других, иницирању нових решења, а тиме макар посредно, и у креирању књижевнојезичке норме у њеном сталном развоју и мењању.

Промене у књижевнојезичкој норми су, по природи ствари, неизбежне, али код мање упућених, којих није мало, сувише честе промене у књижевнојезичкој норми стварају утисак да је норма нестабилна, да су нормативна решења арбитрарна и да зато и не треба улагати посебан труд да би се књижевнојезичка норма усвојила и поштовала. То понекад има за последицу игнорантски однос према норми, што је највидљивије у новинарству, где, стиче се утисак, многи мисле да имају „новинарски имунитет“ у односу на књижевнојезичку норму и да принцип „пиши као што говориш“ треба схватити на најшири могући начин.

Зато је један од задатака примењене нормативне лингвистике у њеном едукативном делу - неговање свести о томе да се и књижевнојезичка норма мора постепено мењати, као и језик у целини, али да те промене не смеју бити нагле, ни честе, него поступне, добро и стручно промишљене, и у складу са укупним променама у језику; као и неговање свести о томе да нормативна лингвистика не располаже савршеним и сасвим исцрпним решењима за сва времена и за све прилике, него да је и њена реалност у сталном мењању и побољшавању. Као што у правним системима свих земаља упркос великој разуђености разноврсних

⁴ На пример, на Филолошком факултету Универзитета у Београду, на студијској групи за примењену лингвистику посебна пажња посвећује се питањима из области нормативне лингвистике.

⁵ На пример, у Лингвистичком институту Мађарске академија науке постоји Одељење за нормативну лингвистику.

⁶ Такав је, на пример, пројекат „Опис и стандардизација савременог српског језика“ Института за српски језик САНУ.

закона, подзаконских аката, одн. прописа итд., постоје и многобројни случајеви правних „празнина“ или „вакуума“, што се открива у правној пракси и подлеже сталном отклањању, тако и нормативна решења у лингвистици увек заостају и бројем и квалитетом за бескрајном разноврсношћу укупне језичке стварности. Пуна свест о тој чињеници код свих који се интересују за питања књижевнојезичке норме чак и када им то није струка, могла би отклонити многе неспоразуме када је реч о ставовима према нормативној лингвистици и књижевнојезичкој норми.

Могле би се правити и друге паралеле између нормативне лингвистике и права, за шта овде нема места, а ни потребе с обзиром на главне циљеве овог рада, али вреди напоменути да је слично законима и прописима, који не могу да важе ретроактивно, нормативна лингвистика такође прожета модалним категоријама типа нецеситативности и облигаторности, и стога је окренута садашњости и будућности (типа „тако се правилно говори и тако треба правилно да се говори“). За њу су карактеристични директивни искази, а они се, по природи ствари, не могу односити на прошлост. Разуме се, предмет нормативне лингвистике је, посматран у целини, шири, па у њему може бити места и за дијахронију, нпр. као испитивање промена у развоју језичке норме, односно у развоју нормативне лингвистике (Гинић 2006).

9. Мерила нормативне исправности исказа била су формулисана још у античкој филологији, најексплицитније код Марка Теренција Варона у II в. пре Хр., и до данас се њихов инвентар није битније променио, мада ранг појединих критеријума јесте. Ако је вековима језик добрих писаца представљао једно од главних мерила за одређивање књижевнојезичке норме (што се сачувало и до нашег времена, в. нпр., у вези са енглеским језиком, Хакин 1986), данас језик медија све јаче утиче на књижевни језик па и на његову норму. У *Српском језичком приручнику* (Ивић и др. 2005, 51-63) „економичност“ је при врху списка мерила нормативне исправности, у којем, додуше, та мерила нису наведена по рангу опадајућег значаја (према том извору мерила су: богатство језика, јасност, економичност, лепота, континуитет, реализам, чистота; и друштвени критеријуми: критеријум ауторитета, географски критеријум, књижевни критеријум, аристократски критеријум), јер проблем формулисања хијерархизованог система мерила нормативне исправности и правила његове примене (нпр. у случају колизије мерила) још није истражен ни решен у нормативној лингвистици.

Терминолошка пракса показује да се решења морају ослањати и на специфичности појединих језика и култура, нпр. ако се у енглеској лингвистичкој терминологији срећу изрази „Oxford English“, „BBC English“ и „the Queen`s English“, који сведоче о престижности ауторитета језика научних и издавачких центара, појединих медија, односно двора, чак и ако релативно мали број говорника представља те језичке варијетете (Милрој и Милрој 1992: 269), изван енглеског говорног подручја исти ауторитети немају значаја за нормативну лингвистику. Улога језика лепе књижевности у развоју књижевнојезичке норме, на жалост, опада сразмерно опадању улози лепе књижевности у савременом свету (додуше, не у истој мери у свим земљама), и сразмерно потискивању критеријума лепоте критеријумима функционалности, читаности и утицаја на обликовање јавног мњења.

10. Оптимални степен кодификованости књижевног језика такође представља задатак којем се тежи или којем треба тежити у

нормативној лингвистици. У добро уређеним друштвима облици понашања у јавном животу су мање или више прописани, али степен њихове кодификованости није исти ни у само једној земљи, а још мање ако се упоређују земље са различитим културним традицијама. У свим цивилизацијама поред правних система постоје и обичаји који се поштују иако многи од њих нису кодификовани, или су само донекле обухваћени правним прописима, нпр. начин одевања, начин поздрављања (руковање, клањање, махање или нешто друго), начин исхране, начин чешљања итд. И превелика кодификованост и недовољна кодификованост могу представљати сметњу оптималном функционисању датог друштва. Зато се много тога што би се могло озваничити неким законом или прописом препушта обичају, подразумевању, добром укусу, тзв. бон-тону и сличним еластичнијим средствима регулисања јавног понашања.

Превелика кодификованост води униформности и начелно је одлика тоталитарних друштава, недовољна кодификованост одлика је нижег степена цивилизацијског развоја неке културе. То се односи и на књижевни језик, који се не сме препустити стихијском развоју нити се може у целини укалупити у нормативне прописе, нити то треба покушавати, јер против тога стоје и сасвим практични разлози. На пример, што је неки правописни систем обимнији и сложенији, тј. такав да га у целини добро зна мали број стручњака, осим самих аутора таквих правописа, мањи су изгледи да он буде шире прихваћен и примењиван, а већи изгледи да буде игнорисан од већине говорника, који обично немају времена да изучавају многобројне правописне „зачкољице“. У крајњем исходу то на дужи рок подрива ауторитет књижевнојезичке норме у целини јер се уврежава утисак да је раскорак између нормативне лингвистике и живог језика уобичајено стање ствари. Слично је и са другим дисциплинама нормативне лингвистике, нпр. ортоепијом, нормативном граматиком итд.

11. Оцена степена нормативне исправности исказа такође представља једно од главних обележја лингвистичких исказа с нормативном наменом јер се нормативна лингвистика не одликује само проскриптивношћу него и нормативном евалуативношћу језичких појава којима се бави (Милрој и Милрој, 1992, 279). Иако се понекад могу чути или прочитати жеље оних који су мање обавештени о природи нормативне лингвистике да би требало увек категорично рећи шта је правилно, а шта није правилно, без ублажавања, допуштања дублетних решења и сл., чињеница је да се у неким случајевима у нормативним формулацијама може и мора бити категоричан, док у другим случајевима треба тражити еластичнија решења и оцене јер се нормирају појаве које се у језичком систему одликују мањом стабилношћу од неких других појава, и с развојним тенденцијама које се не могу увек сасвим поуздано предвидети.

Као што се у лексикографским описима користи систем квалификатора, као напомена, обично наведених скраћеницама у загради, које дају додатну информацију о употребној вредности облика или лексеме која се описује, најчешће са становишта њене функционалностилске или експресивностилске маркираности, тако се и нормативна лингвистика служи нормативним квалификаторима, типа: неправилно је (нпр. *Бићу кући, То не зна нико без он*); није правилно (нпр. *Није се с никим договорио*); не... него (нпр. *не с никим, него ни с ким*); не допушта се (нпр. *Закаснили су ради кише. То је за полудети*); не препоручује се (нпр. *Треба да се буде спреман на све*); допушта се (нпр. *Дошла је због консултација*); препоручује се (нпр. *Треба бити спреман на све, Дошла је ради консултација*); правилно је (нпр. *Бићу код куће*); правилно је у датом

функционалном стилу (нпр. *Одлука је донета од стране извршног органа. /адм./*) и сл.

Проблем је међутим у томе што систем нормативних квалификатора и принципа њихове употребе у српској нормативној лингвистици (која у том погледу није изузетак) није стабилан ни јасно дефинисан него се препушта ономе ко употребљава одређени нормативни квалификатор да интуитивно одабере квалификатор који му се у датој прилици чини најприкладнијим. Зато је један од будућих задатака нормативне лингвистике претресање, уједначавање и увођење у ширу употребу система нормативних квалификатора за које ће се увек, или углавном, тачно знати зашто је који од њих употребљен и како се његов садржај дефинише.

12. Чињеница да је нормативна лингвистика део проспективне лингвистике, окренуте језичкој будућности, морала би бити значајна за лингвистичке „кодификаторе“ када дају нормативну квалификацију неке језичке појаве.

Лингвиста који би био у искључивој власти прошлости, када је о књижевнојезичкој норми реч, не би дозвољавао никакве промене у тој норми, што је, разуме се, противно бићу језика, па би одговарајућа нормативна решења долазила у све већем броју случајева у сукоб са језичком реалношћу и била све мање квалитетна.

Лингвиста који је у својим нормативистичким решењима омеђен искључиво или претежно језичком садашњошћу, што је чешћи случај, настоји да нормативно „озваничи“ оне промене у језику, које су несумњиво однеле превласт над конкурентским појавама, које се често срећу и код најбољих писаца, које су добро уклопљене у језички систем итд., а тамо где нормативна новина не изгледа стабилна, „кодификатор“ се опредељује за нормативне квалификаторе типа *допушта се, препоручује се, боље него* и сл.

Лингвиста који настоји да језичку појаву коју нормативно обрађује сагледа у склопу очекиваног развоја књижевнојезичке норме може чак планирати сукцесивно јачање категоричности нормативне квалификације неке појаве, нпр. од оцене *није правилно преко допушта се у разговорном стилу*, и, шире, *допушта се* (без стилског ограничења), до *препоручује се*. Добра страна такве стратегије у доношењу нормативних одлука била би у томе што поступно јачање категоричности нормативне квалификације ублажава отпор које многи говорници имају према наглим променама књижевнојезичке норме (довољно је подсетити се полемике у српској лингвистици у вези са *часом* и *сатом*), али да би се нормативним решењима могло прилазити с планирањем на дужи рок, потребни су такви услови рада у којима је језичким „кодификаторима“ и као појединцима и као члановима стручних колектива обезбеђена стабилност нормативнолингвистичког рада и планирања у дужем периоду.

Чињеница да се нормативне квалификације не формулишу увек као искази који безусловно обавезују говорнике на одређено говорно понашање, даје основа за став да се нормативна лингвистика не мора видети као синоним за проскриптивну лингвистику, јер ако проскриптивна лингвистика у ужем смислу прописује како треба говорити или писати, нормативна лингвистика, за коју су такође карактеристични пре свега директивни искази, обично поред дескриптивне и проскриптивне има и пермисивну и прохибитивну

(а углавном и едукативну) компоненту, будући да има за предмет како описивање језичких облика (и њихових функција) који се имплицитно или експлицитно препоручују као исправни тако и оне који се допуштају, не препоручују или забрањују, односно остављају изван књижевнојезичке норме, са наглашеном усмереношћу на разграничавање случајева који се у говорној пракси јављају као спорни. За разлику од традиционалне проскриптивне лингвистике, оличене пре свега у лингвистичким дескрипцијама које су се имплицитно или експлицитно прописивале као обрасци узорног језика, нормативна лингвистика доста пажње, а понекад и већи део пажње, поклања и оним језичким појавама које у извесном смислу представљају мањи или већи отклон од књижевнојезичке норме, дајући често и објашњења таквог њиховог статуса, што врло убедљиво илуструју одлуке Одбора за стандардизацију српског језика, које увек имају за предмет неки проблем српске књижевнојезичке норме, и дају његово решење и образложење таквог решења (Брборић и др. /прир./: 2006).

Цитирана литература

- Аранитовић 2003: Д. Аранитовић, Драго Ћупић, *Биобиблиографија: поводом 70-годишњице живота*. Београд: Интерпрес, 2003.
- Бенсон 1961: М. Benson, Soviet Standardization of Russian // *The Slavic and East European Journal*, Vol. 5, No. 3 (Autumn, 1961), pp. 263-278
- Брборић и др. (прир.) 2006: *Српски језик у нормативном огледалу: 50 одлука Одбора за стандардизацију српског језика*. - Приредили Б. Брборић, Ј. Вуксановић, Р. Гачевић. – Београд: Београдска књига, 2006.
- Гвоздев 2008: А. Н. Гвоздев, *Очерки по стилистике русског језика* // www.ruslang.com/learning/gvozdev/stilistikaieezadachi.html
- Гинић 2006: Ј. Гинић, *Промене у нормативној фонетици савременог руског књижевног језика*. – Магистарски рад. – Београд: Филолошки факултет, 2006.
- Ивић и др. 2005: П. Ивић, М. Пешикан, И. Клајн, Б. Брборић, *Српски језички приручник*. – Београд: Београдска књига, 2005.
- Клајн 2003: I. Klajn, Normativna lingvistika u Srbiji danas // *Bosanski - hrvatski - srpski = Bosnisch - Kroatisch - Serbisch: Međunarodni skup "Aktuelna pitanja jezika Bošnjaka, Hrvata, Srba i Crnogoraca"*, Већ 27.-28. sept. 2002., ured. Gerhard Neweklowsky = *Wiener Slawistischer Almanach*, Sdbd. 57, 2003, pp. 123-134.
- Милрој и Милрој 1992: L. Milroy & J. Milroy, Prescriptive grammar // *International Encyclopedia of Linguistics*. Vol. 3, ed. W. Bright. – New York – Oxford: Oxford University Press, 1992, p. 269-271.
- Николић 2008: М. Николић, *Теорија језичке културе у србистици и славистици*. – Магистарски рад. – Београд: Филолошки факултет, 2008.
- Пипер 2005: П. Пипер, *Српски између великих и малих језика*. - 2. допуњено издање. – Београд: Београдска књига, 2005.
- Радовановић 2004: М. Radovanović, *Planiranje jezika i drugi spisi*. – Sremski Karlovci - Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2004.
- Томашевски 1983: Б. В. Томашевский, *Стилистика*. Учебное пособие. - 2-е издание, исправленное и дополненное. Ред. И. А. Богданова. – Ленинград: Издательство Ленинградского университета, 1983.
- Ћупић, Фекете, Терзић 1996: Д. Ћупић, Е. Фекете, Б. Терзић, *Слово о језику: Језички поучник*. – Београд: Партедон, 1996.
- Ћупић, Фекете, Терзић 2002: Драго Ћупић, Егон Фекете, Богдан Терзић, *Слово о језику: Језички поучник*. Књига друга. – Београд: Партедон, 2002.
- Фекете, Ћупић, Терзић 2005: Е. Фекете, Д. Ћупић, Б. Терзић, *Српски језички саветник*. – Београд: Службени лист Србије и Црне Горе - Српска школска књига, 2005.
- Хакин и др. 1986: Thomas N. Huckin and others, Prescriptive Linguistics and Plain English: The Case of "Whiz- Deletions." // *Visible Language*, 1986, v. 20, no 2, p. 174-87.
- Шведова, БСЭ: Н. Ј. Шведова, Нормативная грамматика // *Большая советская энциклопедия*, <http://bse.sci-lib.com/article082628.html>

Предраг Пипер

О НОРМАТИВНОЙ ЛИНГВИСТИКЕ

Резюме

Предметом настоящей статьи является понятие нормативной лингвистики, его отношение к понятиям проскриптивной, прескриптивной и проспективной лингвистики, распределение коммуникативных ролей в дискурсе нормативной лингвистики, а также система основных понятий, терминов и критериев в этой области языкознания, в частности система критериев определения правильности языковых единиц и их употреблений, и система нормативных оценок их правильности.